
УДК 347.156(5/61)**Т. С. КИРИЧЕНКО,***кандидат юридичних наук,**доцент кафедри цивільного права та процесу**Харківського національного університету внутрішніх справ*

МІСЦЕ І РОЛЬ ЖІНКИ У КРАЇНАХ ІСЛАМСЬКОГО СВІТУ

Розглянуто проблемні питання правового регулювання становища жінки в Ісламі, зокрема суспільному становищу, регулюванню родинних, спадкових відносин.

Науковці різних епох намагалися відповісти на питання, що стосуються сім'ї і її ознак, з'ясувати роль сім'ї в суспільстві, порушували питання походження сім'ї з точки зору соціології, психології, педагогіки, демографії, права, політології, історії і інших наук. Особлива увага приділялася дослідженню такого явища, як полігамія, коріння якої сягає родоплемінної епохи. Такі шлюби характерні для переважної більшості племінних суспільств.

У багатьох народів полігамія збереглася і при переході до класового суспільства. Однією з причин полігамії є диспропорція статей – значна кількість жінок порівняно з чоловіками, що пов'язано із втратами чоловіків у міжплемінних та інших війнах; часто чоловіків підкореного народу піддавали повному знищенню, а жінок залишали дружинами і наложницями [1].

Таким чином, багатоженство належить до

найстаріших інститутів родинного побуту людства. Об'єктивні умови для полігамних шлюбів з'являються з виникненням приватної власності, рабовласницьких відносин у суспільстві. Для знаті багатоженство в різних нормах завжди існувало, про це свідчать судебники та інші документи прадавніх держав Сходу, біблійні тексти тощо. У деяких країнах полігамні шлюби були санкціоновані як норма закону, вони освячувалися у релігійних текстах.

Мусульманська сім'я як об'єкт правового регулювання виникла разом із формуванням нової світової релігії – ісламу. Вона практично відразу відмінила язичницьку форму врегулювання арабських шлюбно-родинних зв'язків і встановила писані законодавчі норми, які відповідали вимогам часу. Нове законодавство, у тому числі і родинне, тісно пов'язане з формами врегулювання відносин між людьми в суспільстві, які

існували до ісламу. Проте в ісламі вони набувають божественної природи і зливаються з мусульманським догматизмом, етичними нормами, релігійними розпорядженнями. За своїм походженням мусульманське право належить до категорії божественних прав, і тому елементарні юридичні дії в ісламі сприймаються його послідовниками як виконання божественних розпоряджень [1].

Мусульманські сімейні відносини формувалися у зв'язку з попередніми. Іслам багато в чому по-новому став регламентувати і родинні стосунки. З переходом від родоплемінних відносин до класових в арабів з'являються письмові джерела, які регулюють усі суспільні відносини, у тому числі і родинні. Як відзначає А. Массе: «До жінки Коран не проявляє ніжності, вона належить до тих, хто виховується в приборканні і сперечанні...» [2].

Щоб зрозуміти роль жінки в ісламі, треба з'ясувати місце жінки в суспільстві в доісламському періоді, знати культуру відповідних країн і, нарешті, порівняти становище жінок у мусульманському світі зі становищем жінок у західних культурах. Коран повинен був, з одного боку, посилити патріархальні порядки, а з іншого – внести нові принципи, які регламентували питання шлюбу, сім'ї, статус жінки у ісламі. Так, жінка не могла вийти заміж більше ніж за одного чоловіка одночасно. Термін вищидання гарантував визначення батьківства дітей. Коран встановив новий моральний принцип для сімейного життя: жінка та діти розглядалися вже не як рухоме майно, а як особистості, наділені правами та обов'язками.

Одним із найважливіших положень, що свідчать про рівність у прав, є те, що всіх однаково нагородять за правильне виконання життєвих функцій – і чоловіків, і жінок: «Чоловікам – частина того, що придбали вони, а жінкам – частина того, що придбали чоловіки» [Коран, 4:32].

В ісламі жінці гарантується право самій вирішувати питання про своє заміжжя, так само як і вимагати розірвання невдалого шлюбу. За бажанням жінка-мусульманка (за згодою чоловіка або родича, що відповідає перед Аллахом за збереження її честі і моралі) може займатися власним бізнесом чи брати участь у суспільному і політичному житті суспільства, працювати в прийнятних для неї галузях, таких, як медицина, освіта, текстиль, кулінарія. Як відомо, дружина пророка Магомета, Хадіджа, успішно займалася торгівлею [3]. І сьогодні мусульманка є суспільно активною: жінки в ісламському світі освоюють комп'ютерні технології, займаються політичною, викладацькою, журналістською діяльністю, лікують, навчають тощо.

Таким чином навчання і робота, всупереч думці більшості, для мусульманок доступні і дозволені. Але будинок об'єктивно продовжує залишатися «на ній». Чи варто так розриватися? Тому-то більшість мусульманок і робить добровільний вибір на користь своєї споконвічно жіночої справи – присвятити життя своїм близьким, родині, дітям, тим більше що шаріат (мусульманське право) не обмежується тільки декларуванням поважного ставлення до жінки. Дійсне дотримання мусульманських законів гарантує жінці захищеність (соціальну, матеріальну, фізичну і навіть психологічну). Обов'язковою умовою є надання можливості отримати освіту [4].

Цікавими є стосунки жінки та чоловіка. В ісламському суспільстві панує дух індивідуальної та колективної відповідальності перед Аллахом, що окреслив границі для людської поведінки. Для виконання цього принципу іслам уживає суворих заходів для дотримання чистоти і цілісності його членів та інститутів, особливо родини. Іслам захищає честь і гідність жінки і вимагає, щоб до неї ставилися з повагою.

Чоловік не повинен ділити красу і жіночу привабливість дружини із жодним іншим чоловіком. Це ж правило діє й у зворотному напрямку, за винятком полігамного шлюбу, коли кожна дружина має рівне право на чоловіка в усіх аспектах. Будучи заснованим на цих загальних правилах, іслам установив деякі принципи регулювання відносин статей і контролю поведінки мусульман.

Перший із цих принципів полягає в забороні свавільного спілкування чоловіків і жінок. Вони завжди засуджуються, якщо тільки не мають важливих і законних цілей. З цієї причини в багатьох країнах мусульманського світу школи, коледжі, лікарні, суспільний транспорт мають спеціальні відділення для жінок і чоловіків. Будинки часто будують таким чином, що чоловіка-відвідувача зустрічає і проводить у вітальню чоловік, а жінка в цей час виконує домашню роботу в повсякденному вбранні, і відвідувач не бачить її і ніяким чином не заподіює їй незручності. Так само й у жінки є коло своїх подруг, і вони, приходячи в гості, не зустрічаються з членами родини чоловічої статі.

Другий принцип полягає в тому, що якщо таке спілкування усе-таки відбувається, як чоловіки, так і жінки повинні дотримувати пристойності у своїх діях і поведінці. Жінка повинна бути діловою і цілеспрямованою і жодним способом не демонструвати свої привабливості.

Третій принцип, що регулює взаємини статей в ісламі, говорить, що чоловікові і жінці, які не перебувають у шлюбі або у махрамному

об'єднанні, не дозволяється залишатися один з одним наодинці.

Четвертий принцип полягає в тому, що мусульманка повинна ховати від чоловіка привабливість свого тіла за допомогою строгого вбрання. У колі родини вона може вдягатися вільно і прикрашати себе. Більше того, іслам заохочує її до цього. Статус мусульманської жінки визначається не її фізичною красою й участю в соціальному житті, а її благочестям і прагненням приховати свою красу, жіночу привабливість і зберегти їх для того чоловіка, з яким вона одружена.

Порівняно з християнськими й іудейськими законами іслам дотримується проміжної позиції у щодо розлучення. Шлюб, згідно з ісламом, є священним і не може бути розірваний без ґрунтовних причин. Чоловіки мають ужити всіх можливих заходів для збереження шлюбу, якщо з'являється небезпека його розпаду. Розлучення не відкидається, якщо немає іншого виходу. Релігія надає право чоловікові здійснити талак (або розлучення), більш того, на відміну від іудаїзму, іслам наділяє дружину правом розірвання шлюбу шляхом процедури, що відома як «кула» [5].

Якщо чоловік розлучився зі своєю дружиною, то він не має права зажадати назад речі, подаровані їй на весілля. Якщо дружина хоче розірвати шлюб, то вона може повернути весільні подарунки своєму чоловікові. Повернення весільних дарунків у цьому випадку є компенсацією для її чоловіка, що хотів би зберегти її при собі, у той час як дружина залишила його. Коран учить мусульманина не брати назад речей, подарованих дружині, крім випадку, якщо вона сама є ініціатором розірвання шлюбу.

Причини для розірвання дружиною шлюбу повинні бути вагомими: жорстокість чоловіка; невиконання чоловіком подружніх обов'язків; ув'язнення чоловіка; переховування чоловіка від влади тощо. У цих випадках мусульманський суд розриває шлюб [6].

Як бачимо, іслам виступає проти розлучень. Пророк у своєму вченні з цього приводу говорив своїм послідовникам так: «із усіх дозволених дій розлучення найбільш ненависне для Всевишнього». Мусульманин не може розлучитися із дружиною тільки тому, що вона йому не подобається. Коран наставляє мусульман добре ставитися до дружин навіть у тому випадку, коли почуття чоловіка до дружини зникли [7].

Можемо сказати, що іслам пропонує подружнім парам, які мають труднощі у шлюбі, практичні поради для збереження шлюбу. Якщо один із партнерів розриває шлюб, то іншому рекомендується відповідно до Корану ро-

бити усе можливе, щоб зберегти священні узи. Якщо жоден зі способів не виявився успішним, іслам рекомендує залишатися друзями.

Особливістю ісламу є багатоженство. Інтерес до цього явища не зникає ні на Заході, ні на Сході. Цей інтерес природний, оскільки багатоженство суперечить загальнолюдським принципам, що існують у світі. Як відзначає М. Алієв, поява сімей, у яких кілька чоловіків або кілька жінок, як і відмова від сімейної форми організації статевого життя, є відхиленням від природної норми і відбувається в суспільстві, коли воно ще не оформилося за законами природи або ж через високу смертність населення тієї чи іншої статі у війнах і виробничих катастрофах, в епідеміях, через тяжкі спадкові хвороби [8].

У жодній з релігій, за винятком ісламу, не визначена кількість дружин. Іслам дозволяє багатоженство, однак обмежує число дружин чотирма, при цьому суворо обумовлює справедливе ставлення до всіх дружин. Рівність не вимагається, однак, у тих питаннях життя, над якими людина не владна, наприклад у питаннях емоційної схильності. Правда полягає в тому, що багатоженство, як воно визначено ісламом, — це життя на засадах божественної мудрості, спрямоване на зміцнення моральних цінностей і збереження цнотливості обох статей. Воно може бути визначено як благодійний, моральний і культурний охоронний механізм, ідентичний клапану, що регулює тиск. Розмежувати слід не моногамію і полігамію, а обумовленість і вседозволеність. У разі відсутності моральних меж і моногамія, і полігамія можуть бути звернені у зло. Підносить або принижує їх тільки характер взаємин.

У мусульманському світі полігамія і моногамія однаково прийнятні. Причиною цього є те, що у певних конкретно-історичних умовах можуть бути об'єктивні соціальні і моральні причини для існування полігамії. Коран обмежує максимальну кількість дружин чотирма із суворою умовою справедливого ставлення до дружин і рівноправності між ними. Не слід розуміти це так, що Коран заохочує багатоженство або розглядає його як ідеал. Інакше кажучи, Коран допускає, дозволяє багатоженство, не більше. Потрібно зауважити, що багатоженство в Ісламі вимагає взаємної згоди. Ніхто не має права примусити жінку вийти заміж за одруженого чоловіка. Слід також зазначити, що в більшості мусульманських країн багатоженство — досить рідкісне явище, а кількісна різниця між чоловіками і жінками є не настільки великою.

На перший погляд може здатися, що правове становище жінки в Ісламі можна назвати незахищеним, але це не так. З усіх світових

релігій іслам зробив найбільше для забезпечення економічної незалежності жінки. Чоловік зобов'язаний укласти з дружиною економічний шлюбний договір пропорційно його матеріальним засобам. Цим договором обумовлюється посаг дружини з боку чоловіка (мехр). Якщо після смерті чоловіка мехр ще не виплачений, ця сума вважається боргом, і вона повинна бути виплачена раніше ніж усі інші борги.

Вдова також має право на належну їй згідно із законом частину спадщини. Будь-яка власність, яку дружина набуває самостійно – частина спадщини, подарунок, результат її ділових якостей – належить виключно їй. Вона може довірити чоловікові розпоряджатися її власністю, однак якщо вона воліє розпоряджатися або керувати своєю власністю самостійно, чоловік не має права втручатися. За ведення господарства повністю відповідає чоловік, навіть якщо дружина багатша за чоловіка [7].

Існує ісламська система старшинства і спадкування, яка регулює поділ власності. Якщо людина помирає, залишаючи живих батьків, чоловіка чи дружину, синів і дочок, вони усі одержують частку спадщини за умови, що чоловіча частка вдвічі перевищує жіночу при рівному ступені спорідненості. Це справедливо, якщо врахувати, що чоловік відповідає за утримання родини, у той час як жінка звільнена від цієї відповідальності. Згідно зі звичаями джахілії, жінка була позбавлена права успадковувати, оскільки вона нібито не брала участі у створенні спадщини. Іслам надав жінці право на спадок, пояснивши при цьому, що її частка в спадщині

усе-таки не дорівнює частці чоловіка [6].

Дружина успадковує також частину викупу за свого вбитого чоловіка. Якщо ж жінка одержує половину частки спадкоємця чоловічої статі, то в цьому випадку вона не має права на аліменти. Цими законами іслам забезпечив права і гідність жінки і захистив її від соціальних проблем і суперечностей. І оскільки жінка є опорою родини, вона повинна усвідомлювати, що ісламська релігія захистила її від соціальної несправедливості [5].

Мусульманин має право розділити за заповітом тільки одну третину своєї власності. Те, що він хоче залишити на добродійність або тим, хто не є спадкоємцем за законом, не має перевищувати однієї третини того, чим він володіє; він не може виключити зі спадщини або зменшити частку спадщини законних спадкоємців. Ісламська система не залишає місця для несправедливостей у розподілі спадщини, таких, як право первородства чи виключення жінки з права спадкування.

Сучасна полеміка про місце жінки в суспільстві повинна спиратися на позиції гуманізму, лібералізму, загальнолюдських цінностей. Жінка посідає важливе місце в будь-якій культурі. За результатами вивчення правових основ ісламу можна сказати, що поряд із тим, що правове становище жінки не можна назвати рівноправним порівняно зі становищем чоловіка, жінка є економічно захищеною, а відповідальність чоловіка за дружину, дітей, родину в цілому надзвичайно велика.

Список використаної літератури

1. Агаев А. Женщина по исламу и в исламе / Агаев Ахмед-бек // Кавказский вестник. – 1901. – № 3. – С. 73–103.
2. Массэ А. Ислам: очерк истории / А. Массэ ; пер. с фр. Н. Луцкой, Н. Кобриной. – 3-е изд. – М. : Наука, 1982. – 191 с.
3. Ислам. Религия, общество, государство / под ред. П. А. Грязневича, С. М. Прозорова. – М. : Наука ; ГРВЛ, 1984. – 232 с.
4. Ислам. Проблемы идеологии, права, политики и экономики / под ред. Кима Г. Ф. – М. : Наука, 1995. – 279 с.
5. Сюкияйнен Л. Р. Мусульманское право. Вопросы теории и практики / Л. Р. Сюкияйнен ; отв. ред. В. А. Туманов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
6. Крымский А. Е. Мусульманство и его будущее / А. Е. Крымский. – М. : Книжное дело, 1899. – 217 с.
7. Вагабов М. В. Ислам. История и современность / М. В. Вагабов, Н. М. Вагабов. – Махачкала : Даг-книгоиздат, 2002. – 416 с.
8. История государства и права зарубежных стран : учеб. для вузов : в 2 ч. Ч. 1 / кол. авт.: О. А. Жидков, Н. А. Крашенинникова, В. В. Лучникова [и др.]. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 352 с.

Надійшла до редколегії 17.10.2010

КИРИЧЕНКО Т. С. РОЛЬ И МЕСТО ЖЕНЩИНЫ В СТРАНАХ ИСЛАМСКОГО МИРА

Рассмотрены проблемные вопросы правового регулирования положения женщины в исламе, в частности общественному положению, регулированию семейных, наследственных отношений.

KYRYCHENKO T. THE ROLE AND THE PLACE OF WOMEN IN ISLAM COUNTRIES

The problem questions of the legal adjusting of status of women in Islam, in particular to public status, adjusting of domestic, inherited relations.